

СЕКЦІЯ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ, КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ СЕРЕД ДІТЕЙ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ

УДК 376–056.264–053.4:159.93

К. О. Басевич

магістрант спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна психологія),

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук, доцент

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті подано аналіз особливостей сенсорного розвитку дошкільників з порушеннями мовлення.

В статті розглядаються особливості сенсорного розвитку дошкільників з порушеннями мовлення.

The article considers the features of sensory development of preschool children with speech disorders on the basis of data from literary sources.

Ключові слова: сенсорний розвиток, дошкільний вік, порушення мовлення.

Ключевые слова: сенсорное развитие, дошкольный возраст, нарушения речи.

Key words: sensory development, preschool age, speech disorders.

Постановка проблеми. Мовлення – складно-організована психічна функція, отже, мовленнєве порушення, яким би воно не було за ступенем вираженості, ніколи не існує саме по собі. Діти з мовленнєвими порушеннями зазвичай мають функціональні або органічні зміни в стані центральної нервової системи. У дошкільників можуть відзначатися специфічні, варіативно виражені особливості пізнавальних процесів, моторної і сенсорної сфер, а також ряд емоційно-особистісних особливостей. Недоліки сенсорного розвитку дітей можуть перешкоджати нормальному вихованню дітей в дошкільних закладах і подальшому успішному засвоєнню шкільної

програми в майбутньому.

Сенсорний розвиток (від лат. *sensus* – відчуття) – це розвиток у дитини процесів сприймання та уявлень про предмети і явища навколишнього світу, уявлень про зовнішні властивості предметів: їхню форму, колір, величину, розташування в просторі, а також запах, смак тощо. Значення сенсорного виховання в дошкільному віці важко переоцінити. Так, О. Усова відзначала, що 9/10 всього розумового багажу дітей дошкільного віку складають результати діяльності органів чуття. Саме цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів чуття, накопичення уявлень про навколишній світ. Видатні зарубіжні дослідники дошкільної педагогіки (Ж. Декролі, М. Монтесорі, Ф. Фребель), а також відомі представники вітчизняної дошкільної педагогіки та психології (О. Запорожець, С. Русова, Н. Сакуліна, Є. Тихеева, О. Усова та ін.) справедливо вважали, що сенсорне виховання, спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є однією з базових компетентностей дитини раннього й дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії дошкільної педагогіки на всіх етапах її розвитку проблема сенсорного розвитку посідала одне з центральних місць. Провідні представники дошкільної педагогіки (Я. Коменський, Ф. Фребель, М. Монтесорі, Ж. О. Декролі, Є. І. Тихеева та ін.) розробили різноманітні дидактичні ігри та вправи для ознайомлення дітей із властивостями й ознаками предметів [4].

Дослідженням в області сенсорного розвитку дитини дошкільного віку приділяли увагу багато вчених (Б. Ананьєв, М. Бернадська та І. Бліннікова, А. Запорожець, О. Солнцева та інші). У педагогічній системі сенсорного виховання розробляли Л. Венгер і Н. Венгер, Є. Пилюгіна, А. Усова, та ін. Розробка цієї системи нерозривно пов'язана зі створенням

теорії сприймання, що була розроблена в психології Б. Ананьєвим, Л. Виготським, Л. Венгером, А. Леонтьєвим та іншими дослідниками.

На сьогоднішній день існує необхідність дослідження сенсорного розвитку дошкільника в зв'язку з тим, що в останні роки, як вказує Г. Урунтаєва, переважна кількість дітей з мовленнєвими порушеннями навчаються в загальноосвітній школі та з кожним роком кількість таких дітей зростає. Діти з мовленнєвою патологією, в тому числі із загальним недорозвиненням мовлення, як правило, мають труднощі в навчанні, оскільки на основі мовлення і його смислової одиниці – слова формуються і розвиваються такі психічні процеси, як сприймання, уява, пам'ять.

Мета статті – охарактеризувати сенсорний розвиток дошкільників із порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з трьох років, основне місце в сенсорному розвитку дітей займає ознайомлення їх із загальноприйнятими сенсорними еталонами та способами їх використання. Сенсорний розвиток у дошкільному періоді – це вдосконалення відчуттів, сприймань, наочних уявлень.

Л. Метієва і Е. Удалова відзначають, що у дошкільників зростають цілеспрямованість, планованість, керованість, усвідомленість сприймання, а зі встановленням взаємозв'язку мовлення з мисленням, сприймання інтелектуалізується. У результаті сенсорного розвитку дитина опановує перцептивними діями, що полягають в обстеженні об'єктів і виокремленні їх найбільш характерних властивостей, а також в засвоєнні сенсорних еталонів, загальноприйнятих властивостей і відношень між предметами [5].

Психологічна наука та практика (В. Аванесова, Е. Пилюгіна, А. Плеханов, О. Морозова, М. Манасейна та ін.) переконливо довели, що знання, отримані словесним шляхом і не підкріплені чуттєвим досвідом, є неясними, нечіткими та неміцними, часом дуже фантастичними, а це означає, що нормальний розумовий розвиток неможливий без опори на повноцінне сприймання. Як показують

дослідження Н. Белкіна, у дітей з загальним недорозвиненням мовлення спостерігається значна своєрідність вищих психічних функцій: формування будь-якого рівня зорового відображення порушується (видимі образи у таких дітей збіднені, часто деформовані та нестійкі). Вихованці логопедичної групи важко виділяють в об'єкті його складові частини, пропорції, своєрідність будови, часто «випускають» важливі деталі, не завжди точно розпізнають колір і кольорові відтінки. У процесі вивчення об'єктів та явищ, знайомих за минулим досвідом, проявляється загальне відчуття, ідентифікація предметів, що мають деяку схожість, викривленість і неадекватність уявлень про навколишню дійсність [4].

Діти з першим рівнем мовленнєвого недорозвинення не орієнтуються в просторі (плутають ліво-право, верх-низ, вперед-назад); путаються в часі (не можуть визначити пору року, час доби). Не можуть назвати кольори, не маніпулюють величинами, формами [2, с. 628].

Діти другого рівня мовленнєвого недорозвинення обмежуються перерахуванням безпосередньо предметів і дій, які сприймають, ігноруючи їх властивості. Відзначається відставання у використанні словесних ознак предметів, що позначають форму, колір, матеріал. Вони також, як і діти з першим рівнем мовленнєвого недорозвинення, не орієнтуються в визначенні величини, простору [2, с. 630].

Діти з третім рівнем мовленнєвого недорозвинення називають не тільки предмети, але й визначають їх властивості: колір, форма, величина. Але вони не ускладнюють назви дій, ознак, якості та стану, що добре знайомі їм із життєвого досвіду. У них виникають також труднощі у визначенні простору, часу [2, с. 632].

У 40 % дітей виявлено мозаїчний тип порушення (високі показники виконання за двома критеріями (сприймання кольору та величини) і один низький (наприклад, сприймання форми)), у 12% – системне незасвоєння сенсорних еталонів (низькі показники виконання завдання за всіма трьома критеріями – колір, величина, форма) [6].

І. Власенко констатує факт відмінності зорових уявлень дошкільників-логопатів від реальних предметів. Багато неточностей проявляється при розгляді предметів у зміненому стані (новий ракурс предмета) і відтворення декількох подібних об'єктів. Уявлення, які виникли без регулюючої участі педагога, бідні, нечіткі, фрагментарні, помилкові. Численні дослідження показують, що страждає й опис розглянутих об'єктів, він не формується без спеціального навчання [4].

Проба на орієнтацію в схемі власного тіла не викликала ніяких труднощів – з нею успішно справляються 96% дітей [6].

При виконанні завдань (обстеження Ю. Рібцун), діти не відразу розуміли його зміст: скласти цілісне зображення з чотирьох кубиків; одні маніпулювали кубиками (12%), інші просто розглядали їх (8%), треті будували вежу (24%). Правильно виконали завдання 56% дітей. Допомога у вигляді накладання кубика на зображення не дала результатів, оскільки, дошкільники розглядали бічні сторони, недостатньо чітко усвідомлюючи, який саме предмет потрібно утворити [6; 7].

Слід зазначити, що дошкільники з ЗНМ зазнають великих труднощів у засвоєнні назв кольору, форми, у встановленні зв'язку між властивістю предмета, як явищем реальної дійсності, і його словесним позначенням. Не вимагаючи від дітей спеціального запам'ятовування і вживання відповідних назв, необхідно, однак, щоразу виправляти допущену дитиною помилку. Ефективний прийом, коли те чи інше поняття пов'язують із реальним предметом для якого цей предмет є характерним [5].

Під час роботи з дошкою Сегена, зіставлення кола і квадрата з їх контурним зображенням у дітей не викликає труднощі (96% дітей правильно виконали завдання), зіставлення ж трикутника породжувало значну кількість помилок (у 80% дітей). Спроба вставити в квадратний отвір трикутник свідчила про недостатньо засвоєнні дошкільниками сенсорні еталони фігур [6, с. 7].

Використовуючи картинки як із площинним, так і з рельєфним зобра-

женням, у процесі обстеження виявилось, що сприймання і практичні дії дошкільників взаємно доповнюють одне одного, і саме під час практичної діяльності, із застосуванням не тільки зорового, а й тактильного сприймання сенсорні еталони краще засвоюються.

Дошкільникам пропонувалося знайти кожному з чотирьох зайчиків будиночок відповідного розміру. Знаходження контрастних будиночків (найбільшого і найменшого) було виконано безпомилково, однак підбір потрібного будиночка для зайчиків середнього розміру виявився складним. Більшість дітей допустили різні помилки; з них 32 % помилок були зумовлені переключенням із діагностичного завдання на ігрову ситуацію, 60 % – нестійкістю уваги, 8 % – нерозумінням завдання. Отже, сприймання і порівняння різко контрастних за величиною площинних зображень не викликають труднощів, а сприймання двох зображень зі слабо вираженою різницею в розмірах носить характер вгадування [6, с. 9].

Багато авторів, які займалися особливостями розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями підкреслюють, що у дітей з ФФН розвиток зорового сприймання дещо відстає від норми і характеризується недостатньою сформованістю цілісного образу предмета. Дослідження показують, що просте зорове порівнювання реальних об'єктів і їх зображень не відрізняється від норми. Труднощі спостерігаються при ускладненні завдань (впізнавання предметів в умовах накладення, зашумлення). При вивченні особливостей орієнтування дітей з ФФН у просторі вчені сходяться на думці, що діти в більшості випадків не можуть розрізняти «справа»-«зліва», що позначають місце розташування об'єкта, а також спостерігаються труднощі орієнтування у власному тілі, особливо при ускладненні завдань. Однак просторові порушення у дітей характеризуються певною динамічністю і тенденцією до компенсації [3].

Дослідження С. Коноплястої показали, що порівняно з дітьми з нормою мовлення, у дітей з ринолалією сприймання відстає у своєму розвитку, особливо мова йде про недостатню сформованість цілісності образу предмета. Якщо

предмети розміщені у незвичному ракурсі; на контурних або схематичних зображеннях, особливо якщо вони перекреслені або перекривають одне одного, такі предмети діти з ринолалією, впізнають складно. У подальшому, діти часто плутають і не завжди впізнають зображення літер або їх окремі елементи [1, с. 6].

Л. Цветкова зробила висновок про те, що зорове сприймання у дітей з алалією в онтогенезі формується рано; наприклад, впізнавання конкретних предметів. При цьому вищі рівні зорового сприймання відстають у розвитку. Це проявляється у труднощах класифікації за формою, кольором, розміром. Відзначаються порушення у виділенні істотних ознак і переключення на випадкові, незначущі ознаки [1, с. 7].

Висновок. Сенсорний розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями має свої особливості. Сенсорний розвиток дошкільників із ЗНМ характеризується поверхневістю, фрагментарністю, виділенню другорядних ознак предмета, хоча використання тактильних відчуттів, на відміну від дітей з нормою, покращує сприймання, високою залежністю від зовнішніх подразників, нечіткими уявленнями про просторове розташування предметів, не сформованістю математичних понять. У дітей з ФФНМ сенсорика характеризується ускладненою диференціацією просторових понять, труднощами в орієнтуванні у схемі власного тіла, тенденцією до компенсації просторових понять, відсутністю вираженого відставання розуміння сенсорних еталонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О. Г. Особливості сенсорного розвитку у дітей з тяжким порушенням мовлення / О. Г. Аксьонова // *Корекційна педагогіка і психологія*. – 2015. – №6. – 140 с.
2. Волкова Л. С. Логопедия / Л. С. Волкова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с.
3. Воронова А. П. Нарушение зрительного гнозиса у дошкольников с речевой патологией / А. П. Воронова // *Дефектология*. – 1993. – №1. – С. 23-25.
4. Кривоніс М. Л. Сенсорний розвиток : з досвіду роботи / М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. – Х. : Видавництво «Ранок», 2012. – 256 с.
5. Метиева Л. А. Развитие сенсорной сферы детей / Л. А. Метиева, Э. С. Удалова. – М. :

Просвещение, 2009. – 42 с.

6. Рибун Ю. В. Изучение восприятия зрительной и слуховой модальностей у детей 3-4 лет с ОНР / Ю. В. Рибун // *Логопед*. – 2011. – №7. – С. 6-16.
7. Рибун Ю. В. Шляхи формування сенсорно-перцептивної сфери у дітей зі вадами мовленнєвого розвитку / Ю. В. Рибун // *Логопед*. – 2015. – №11. – С. 4-9.
8. Фотекова Т. А. Сочетание нарушенных познавательной и речевой сфер в структуре дефекта у детей с ОНР / Т. А. Фотекова. – *Дефектология*, 2012. – 236 с.

УДК 376-056.264-053.5:51

С. В. Бошкова

студентка спеціальності
Корекційна освіта (логопедія)

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМОВОГО КОМПЛЕКСУ «СОРОКА БІЛОБОКА» У НАВЧАННІ МАТЕМАТИКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті висвітлено короткий огляд програмового комплексу «Сорока Білобока», а також доцільність його застосування у навчально-виховному процесі для дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

В статті охарактеризовано програмний комплекс «Сорока Белобок», а также целесообразность его применения в учебно-воспитательном процессе для детей с тяжелыми нарушениями речи.

The article describes the program complex «Soroka Beloboka» and appropriateness of its application in the educational process of children with severe speech disorders.

Ключові слова: діти з порушенням мовлення, програмовий комплекс, пізнавальна сфера, навчально-виховний процес, молодша школа.

Ключевые слова: дети с нарушением речи, программный комплекс, познавательная сфера, учебно-воспитательный процесс, младшая школа.